

Vold, køn og kultur

– en etnografisk tilgang

AF SOFIE DANNESKIOLD-SAMSØE, YVONNE MØRCK
OG BO WAGNER SØRENSEN

ABSTRACT

Violence, gender and culture – an ethnographic approach. This article explores how an ethnographic approach to the study of violence against women (VAW) can provide insight into a particular gender culture with particular gender logic(s). The empirical data come from a study the authors have done on VAW in ethnic minority families in Denmark. The analytical framework consists of four analytical perspectives: the perception of violence, the continuum of violence, the triangle of violence and the context of violence. The main findings are: An ethnographic approach contributes with a unique ‘insider’ perspective, which makes it possible to get insight into the gender-cultural logic(s) of violence while putting these into play with general features of VAW and ethnographic context. VAW emphasizes a particular gender order by disciplining women. In that sense violence serves as an arena for the construction of gender.

KEYWORDS

*ethnographic methods, gender-based violence, culture, ethnic minority women/
etnografiske metoder, kønsbaseret vold, kultur, etniske minoritetskvinder*

Sofie Danneskiold-Samsøe er ph.d. i antropologi og adjunkt ved Institut for Socialt Arbejde på Professionshøjskolen Metropol. Hendes forskningsinteresser er sammenhæng mellem vold, køn og kultur, herunder særlig interesse for vold mod kvinder og børn.

Yvonne Mørck er ph.d. i antropologi og lektor ved Institut for Samfundsvidenskab og Erhverv, Roskilde Universitet. Hendes forskningsinteresser er en række forskelligartede multikulturelle problemstillinger med særlig henblik på køn.

Bo Wagner Sørensen er ph.d. i antropologi og akademisk medarbejder ved Center for Forebyggelse og Rådgivning i Københavns Kommune. Hans forskningsinteresser er køn og vold som begreb og fænomen.

Artiklen stiller spørgsmålet: Hvordan kan en etnografisk tilgang til studiet af vold mod kvinder give indsigt i en kønskultur med særlige logikker? Det empiriske grundlag er udvalgt materiale fra vores undersøgelse af vold mod kvinder i etniske minoritetsfamilier i Danmark (Danne-skiold-Samsøe, Mørck & Sørensen 2011).¹ Viden om såvel felten, dvs. de konkrete miljøer, som udforskes, som feltet, dvs. det analytiske genstandsfelt (Hastrup 2015), udgør et centralt fundament for meningsfuld analyse. Felten omfatter vores kvindelige informanternes dagligliv, familierelationer og etniske bagland, herunder deres transnationale relationer. Feltet henviser dels til især etnografiske studier af etniske minoriteter i Danmark samt tilsvarende studier fra kvindernes oprindelseslande og fra forskellige diasporasamfund, dels til især antropologisk forskning om kønsbaseret vold.

Det empiriske grundlag for denne artikel er interviews med 32 kvinder med rødder i Mellemøsten og Sydasiens, hvis historier havde et vist fællespræg, idet de typisk henviser til vold med flere voldsudøvere. Denne voldsform adskiller sig fra 'partnervold', som er karakteriseret ved en enkelt, typisk mandlig voldsudøver (Sørensen 2013).

Artiklen indledes med en introduktion til etablering af forskningsfeltet vold mod kvinder i antropologien for dernæst at beskrive vores antropologiske studie af vold mod kvinder i etniske minoritetsfamilier. Vi tager udgangspunkt i en udvalgt case, der på mange måder er typisk for de 32 interviews og dermed peger på og opsummerer de problemer, kvinderne står med og reagerer mod. Denne individuelle case sættes i bredere perspektiv i form af kobling til det øvrige interviewmateriale, som vi diskuterer i relation til fire teoretisk-analytiske perspektiver, nemlig voldsforståelse, voldens kontinuum, voldstrekanten og voldens kontekst.

FELTET ETABLERES

Antropologien har en lang tradition for studier af vold og konflikt. Disse studier har dog typisk ikke omfattet kønsbaseret vold som fx voldtægt og vold i hjemmet, der først blev identificeret som sociale problemer i de fleste samfund fra omkring 1970-erne som følge af kvindebevægelsens fokus og engagement (Radford 2001). Den begrænsede interesse for kønsbaseret vold blandt de tidlige antropologer skyldes givetvis også fagets kulturrelativistiske rødder. Den amerikanske antropolog Dorothy Counts skriver i 1990 i et særnummer af tidsskriftet *Pacific Studies* om 'vold i hjemmet i Oceanien', at den form for vold hidtil har været stort set usynlig for antropologer, som ikke rigtig har tænkt det som et problem i andre kulturer (Counts 1990: 1).

Særnummeret og bogen *Family Violence in Cross-Cultural Perspective* (Levinson 1989) er de første større bidrag til en antropologisk behandling af 'vold i familien' (Wies & Haldane 2011: 5). Disse arbejder blev grundlaget for et antropologisk fokus på kønsbaseret vold i universelt perspektiv, og med den banebrydende antologi *Sanctions and Sanctuary: Cultural Perspectives on the Beating of Wives* (Counts et al. 1992) blev 'vold mod kvinder' eller 'kønsbaseret vold' etableret som et egentligt og legitimt forskningsfelt inden for antropologien (Wies & Haldane 2011: 5). Antologien udkom syv år senere i redigeret udgave og med den nye titel *To Have and to Hit: Cultural Perspectives on Wife Beating* (Counts et al. 1999).

I forordet til antologien skriver Counts om sin nyvundne indsigt i vold mod kvinder, da hun vendte hjem fra feltarbejde i Papua New Guinea i 1985 (Counts 1999). Hun skriver om de problemer, hun stødte ind i, da hun forsøgte at finde ud af, hvordan andre antropologer havde forholdt sig til vold mod kvinder i de samfund, de havde studeret. For det første fandt hun så

godt som ingen antropologisk diskussion af vold mod kvinder i artikler og bøger. For det andet mødte hun skepsis og modstand fra flere kolleger, da hun sammen med sine medredaktører arrangerede sessioner om emnet på antropologiske kongresser sidst i 1980'erne, og hun skriver, at det meget vel kan være grunden til, at antropologer hidtil enten har ignoreret vold mod kvinder eller behandlet problemet summarisk. Nogle kolleger argumenterede for, at antropologer ikke skulle udnytte deres værter gæstfrihed ved at udstille en dunkel side af deres kultur, mens andre sagde, at de måske nok ville tale om problemet, men ikke udgive noget om det, da det kunne betyde, at de efterfølgende ville blive nægtet adgang til felten. Der var også dem, der var bekymrede på deres informanternes vegne, hvis det blev kendt, at de havde drøftet problemet med folk udefra. Nogle fremførte det argument, at hvis 'vi' rejste emnet, ville vi gøre os skyldige i at påtvinge 'dem' vores politiske agenda, hvilket meget vel kunne have skadelige virkninger for disse samfund. Endelig nævner Counts (1999: xviii) en kollega med baggrund i et af de omtalte samfund, som argumenterede for, at emnet vold mod kvinder i hjemmet slet ikke skulle undersøges. Han frygtede nemlig, at såfremt kvinder blev opmuntret til at protestere mod traditionelle kønsroller i ægteskabet, herunder en mands ret til at slå sin kone, ville selve ægteskabsinstitutionen blive destabiliseret, og familielivet ville komme til at lide under det.

På den baggrund konkluderer Counts, at selv om vi som antropologer ikke skal pådutte andre folk vores værdier eller fordømme adfærd, som ikke ses som afvigende eller som overgreb/vold af hovedparten af medlemmerne af et (lokal)samfund, så er der typisk både kvinder og mænd i disse samfund, som opfatter vold mod kvinder som et problem, og som har forståelse for, at det at forsøge at gøre noget ved problemet må begynde med en erkendelse af, at problemet findes.

Vores arbejde med vold mod kvinder i etniske minoritetsfamilier adskiller sig fra bidragene i den omtalte antologi ved at finde sted i vores eget samfund. Det gør det på sin vis nemmere at argumentere for, at kvinder med etnisk minoritetsbaggrund selvfølgelig skal have adgang til samme rettigheder og livsudfoldelse som etnisk danske kvinder. Samtidig er vi enige med Counts i, at (lokal)samfund typisk er differentierede og rummer interesseforskelle, og endelig lever vi i én fælles verden, der gør det vanskeligt at opretholde en idé om, at vi ikke må blande os på tværs af grænser, hvad enten de er nationale eller etnisk baseret (se også Sørensen 1990, 1994).

Vores arbejde skriver sig ind i en aktuell antropologisk tilgang til kønsbaseret vold, som ifølge de amerikanske antropologer Jennifer Wies og Hillary Haldane er karakteriseret ved to ting (Wies & Haldane 2011: 7). For det første ser vi på volden fra et strukturelt perspektiv og undersøger forholdet mellem individet og magtstrukturer. Vi bevæger os således væk fra et fokus på individuelle karakteristika (som fx voldsudøverprofil og offerprofil) til det mere komplekse spørgsmål, hvordan individuelle aktører får egne og andres handlinger til at give mening, og hvordan denne menings-skabelse spiller sammen med voldens kontekst. Tilgangen har således fokus på den kulturelle verden, volden udspiller sig i. For det andet fastholder vi værdien af kulturrelativisme, når vi udforsker volden og forsøger at forstå den i emiske termer (Eriksen 1994: 38), men uden at retfærdiggøre volden.

VOLDSOFRE KOMMER TIL ORDE

Vores formål med at interviewe kvinder, der selv havde været udsat for vold, var at få indsigt i volden via førstehåndsberetninger. Vi ville gerne have et så omfattende og komplekst 'indefra'-perspektiv som muligt i de sociokulturelle kontekster, som de voldsramte kvinder var rundet af og indlej-

ret i (se fx Davis 1999; Hastrup 2010; Fangen 2011; Okely 2012). I første omgang var det emiske niveau i fokus, dvs. den sociale verden og den vold, som de interviewede kvinder havde erfaret og beskrevet i samtalerne med os, mens det etiske niveau (Eriksen 1994: 38), dvs. vores analytiske optik, udvikledes gennem analyseprocessen. At det er kvindernes forståelse og perspektiver, der kom til at stå centralt, hænger bl.a. sammen med vores tilgang til interviewene. Efter at have forklaret, hvad undersøgelsen gik ud på, indledte vi typisk med at bede kvinden om at fortælle sin voldshistorie. Den blev som regel fortalt i sammenhæng, med få opklarende spørgsmål fra vores side. På den måde blev kvindens historie om volden baseret på hendes forståelse og erfaringer. Det betød, at vi både fik en helhedsfremstilling af volden og en redegørelse for volden over tid samtidig med, at den var kontekstuel forankret.

Etnografi beskæftiger sig med sociale grupper og forsøger at forstå, hvordan de kollektivt former og opretholder kultur. Fokus er især på kulturelle eller forestillingsmæssige fænomener såsom ideer, tanke-sæt og symboler. Det centrale i en etnografisk tilgang er således at få indsigt i og forståelse af, hvad forskellige handlinger og begivenheder betyder for de mennesker, der studeres (Spradley 1979: 3, 34). Et feltstudie er dels kendetegnet ved forskellige metoder til at producere empirisk materiale på (fx deltagerobservation og forskellige interviewformer) og dels ved anvendelse af en række forskelligartede dokumenter (Mørck 2016: 155).

Det kan være vanskeligt at få viden om vold, når handlinger, der forsætligt skaber frygt og skader andre, ikke opfattes og omtales som vold. Hvordan brydes tavsheden om vold, og hvordan kan vi få indsigt i volden gennem etnografiske metoder? Antropologien har særligt udforsket tavsheder og altså ikke alene undersøgt det, der siges, men også det usagte og fraværende (se fx Ardener 1975; Gal 1991). Tavshed kan

skyldes, at man ikke *kan* beskrive det usagte, fordi erfaring kun vanskeligt kan sættes på ord. Det er det, der betegnes 'tavs viden'. Tavshed kan også dække over 'det unævnelige', det der ikke *bør* siges, fordi det er socialt og kulturelt upassende. Samtidig undersøger antropologien omstændigheder for tavshed: Hvem siger hvad hvornår? Det, der ikke (kan) siges i én kontekst, kan nævnes og måske endda udfoldes i en anden kontekst. Sammenhæng mellem udsagn og kontekst bliver dermed helt afgørende for forståelsen af den felt, vi studerer. Det er ikke ligegyldigt i hvilken kontekst, ordene falder, og konteksten bliver dermed central i det antropologiske projekt.

I vores undersøgelse har vi haft en særlig opmærksomhed på tavsheder både som empirisk realitet og som vilkår for studiet af felten og dermed for valg og anvendelse af relevante metoder (Sørensen et al. 2012). Hvordan kunne vi undersøge et fænomen, der er omgærdet af tavshed? Det kunne vi først og fremmest ved at interviewe ofrene for volden i sammenhænge, hvor det var muligt for dem at fortælle frit og ud fra deres perspektiv, dvs. at de ikke frygtede for reaktioner på deres fortælling. Det var derfor vigtigt at sikre kvinderne fortrolighed, ligesom flertallet af kvinderne på interviewtidspunktet enten var ude af det voldelige forhold eller var på vej væk ved at være på krisecenter.

Et centralt kendetegn ved det etnografiske interview er dets fokus på at forstå fortællerenes livserfaringer og livsomstændigheder og de betydninger, som hun tillægger dem. Dermed er det også vigtigt at forstå både de konkrete og bredere sociale, politiske og samfundsmæssige kontekster, som fortælleren navigerer i (Heyl 2001: 3). Etnografen har en særlig opmærksomhed på fortællingens sammenhæng med det levede liv, dvs. sammenhængen mellem tekst og kontekst. Det medfører to analytiske og metodiske pointer: at fortællingen både er en handling i sig selv og en fortælling om

handlinger i det levede liv. Det har ført til fokus på enten 'fortælling' eller 'levet liv', men antropologer argumenterer for en syntese mellem perspektiverne (Peacock & Holland 1993). Det var også vores udgangspunkt, og det havde betydning for vores metodiske tilgang.

Hvis fortællingen er en handling i sig selv, må den studeres som sådan. I antropologien studeres folks handlinger gennem deltagerobservation. I den forstand betragtes interviewet som en form for deltagerobservation. Den danske antropolog Cecilie Rubow har særligt dyrket interviewet som deltagerobservation i sit studie af oplevelser af tab i forbindelse med dødsfald. Hun fandt ud af, at hun ikke indhentede tilstrækkelig etnografisk indsigt i tab og sorg ved at deltage i begravelsesritualer. Hun erfarede til gengæld, at hendes informanter ikke blot fortalte om et hændelsesforløb, men gennem fortællingen forsøgte at forstå deres tab og sorg (Rubow 2003: 238). Interviewet (eller samtalen) skaber dermed "rum for en refleksion, som både organiserer og ændrer det, man er i færd med at tale om" (ibid. 240).

Når vi i vores undersøgelse bad kvinderne fortælle deres voldshistorie, var de typisk lidt usikre på, hvor de skulle begynde, og hvad de skulle fortælle. Men når det blev klart for dem, at det var *deres* fortælling, vi ville høre, talte de sig varme og levede sig tilbage for en stund. Selv om det var hårdt at leve sig tilbage, blev det ofte til lange og detaljerede fortællinger. Når de på den måde gengav deres oplevelser, forsøgte de, som vi skal se i det følgende, nemlig også at begribe volden og finde veje ud af den.

EN KVINDE FORTÆLLER

Mouna er 25 år, har tyrkiske rødder og er født i Danmark. Hun fortæller om især sin fars vold og kontrol, som har stået på, siden hun var lille. Der var fx en dag, da hun var omkring 12-13 år, hvor hun og en veninde, hun ikke måtte gå sammen med, gyngede

nede i gården sammen med nogle drenge fra klassen. Hendes far fik øje på dem og råbte, at hun skulle komme hjem med det samme, og han kaldte hende for luder og en masse andre skældsord. Hjemme fik hun besked på at gå ind på værelset, og

"han tog en kølle [pind/stok], min mor plejede at bage brød med, og angreb mig med den. Jeg lå på gulvet til sidst. Det er sådan, han slår".

Mouna fortæller, at han også slår hendes mor af og til:

"Hun er jo også undertrykt [...]. Hun kan ikke være sig selv, kan ikke sige noget. Fordi vi er bange for, at min far reagerer på det. Lige så snart min far var i Tyrkiet, var der fest. [...] Der var fred derhjemme, ingen skændier [...] Det var en befrielse, hver gang han var væk".

Mouna siger også, at hele hendes store familie i Danmark har haft kendskab til volden, men at ingen har sagt eller gjort noget.

I hjemmet blev der talt om "pæne piger", som er en eufemisme for det at være seksuelt uberørt, og Mouna måtte ikke komme i den lokale pigeclub, "fordi pigerne bare sad og snakkede om drenge". Mens Mouna blev begrænset i forhold til at leve et ungdomsliv og selv vælge sine venner, blev hun opfordret til at tjene penge til familien. Hun har arbejdet, siden hun var 13 år gammel, og gav næsten alt, hun tjente, til sin far.

Mouna stak af hjemmefra og opsøgte et krisecenter første gang, da hun var 18 år, men hendes mor ringede og græd og fik hende overtalt til at komme hjem igen. Hun blev gift med en mand med tyrkisk baggrund, da hun var 20. Hun beskriver det selv som en flugt. Hun havde mødt ham på chatten og snakket med ham et halvt år over telefonen. Som hun siger:

“Dengang havde jeg ikke andre muligheder for at møde mænd. Det er ikke den sundeste måde at møde en på. Folk udgiver sig for at være noget helt andet. Og det gjorde han også ... Jeg skulle bare møde en, og jeg møder dem ikke i Netto eller i bussen, og jeg sagde til ham: ‘Kom og fri til mig, jeg vil godt giftes’, og det gjorde han så. Og så blev vi gift, og så blev vi skilt”.

Familien havde allerede en anden mand i kikkerten; en fra den landsby, hendes forældre kom fra. Der var derfor ikke nogen opbakning bag hendes valg, men familien accepterede det trods alt, fordi han var tyrker, selv om han kom fra en anden landsby, den forkerte landsby.

Under alle omstændigheder handlede ægteskabet først og fremmest om at komme væk hjemmefra:

“[J]eg tænkte, at ham kunne jeg da godt leve med, ikke. Ellers skulle jeg bo hjemme. Der var ikke andre muligheder”.

Men manden udøvede fysisk og psykisk vold, og hun beskriver det “som at gå fra én far til en anden”. Ægteskabet varede et år, og hun gik fra ham tre gange, før hun blev skilt, men hendes far sendte hende tilbage hver gang, for det var ikke i orden at blive skilt, og slet ikke, når hun selv havde valgt manden. Til sidst truede hun med selvmord, hvis forældrene ikke tog hende med hjem. Forinden havde hun spurgt, om hun ikke måtte bo for sig selv, men hendes far sagde, at hun enten blev hos sin mand eller flyttede hjem. Efter skilsmissen gik der tre dage, før hun fik arbejde, for hun “havde jo ansvaret for at betale regninger”. Hun siger, at hun købte sig til fred:

“Penge er lykken for min familie, så hvorfor ikke, hvis det kan give mere fred derhjemme”.

Hun fortæller også om forældrene, at

“de blev vildt nervøse, da jeg blev gift, for hvem skulle så sørge for ... og de gik også helt fallit. Det var ligesom en stor fabrik, der lukker ned. De kunne ikke betale husleje. Min mor ringede til mig, da jeg var gift, om jeg ikke kunne sende 1.500 kr. [...]”,

og pengene blev sendt, “fordi jeg kan jo ikke bare lade være”.

Efter at have boet hjemme i to års tid, flygtede Mouna på krisecenter. Hun havde ikke noget liv, fungerede blot som penge-maskine og var psykisk nedbrudt. Og så havde hendes far seriøse planer om at gifte hende med en fætter søn fra Tyrkiet. Han havde faktisk lovet hende væk og opfordret hende til at tage til Tyrkiet for at lære manden at kende, men Mouna var godt klar over, at hvis hun først tog af sted, ville hun ikke kunne redde sig ud af det igen. Hendes far havde ingen forståelse for, at hun ikke ville giftes igen så kort tid efter det første mislykkede ægteskab, og han argumenterede for, at hun endte som en dårlig pige, hvis hun ikke blev gift, nu hun ikke længere var jomfru. Han var bekymret for, hvad folk ville tænke og sige. For ikke at tabe ansigt, da fætteren ringede igen, måtte han sige, at Mouna ville gå i skole og have en uddannelse og derfor ikke ville giftes. Ikke et ord om at hun var stukket af hjemmefra. Mouna har tidligere været på besøg i den by, familien kommer fra:

“Det er en lille, lille landsby, hvor folk snakker, og folk vil gerne have, at man skal giftes med deres sønner, så de kan komme til Danmark”.

Mounas egne forældre er nært beslægtet:

“Min mor er jo min fars kusine, for dengang var det meget med, at familie ... fætter og kusine blev gift, for i Danmark tjente man jo penge, så det var ikke en fremmed, der skulle tjene de penge, men én fra familien, og hvis der var nogen, der skulle arve noget, så blev det inden for familien. Så min far blev gift

med min mor uden at elske hende. Det var et tvangsægte ... eller jeg vil ikke sige, det var tvang, men de så hinanden, og så *skulle* de sige ja”.

Hvad sagde Mounas familie til, at hun var taget på krisecenter? Ifølge Mouna var de mest bekymrede for, hvad hun fortalte pædagogerne om de hjemlige forhold, og om det fik konsekvenser for hendes far. Mouna havde været skuffet over sin mor, som slet ikke spurgte, hvordan hun havde det, men blot tænkte på rygterne:

“Jamen min mor tænker meget på, hvad folk vil sige. Det er jo ære ... Hvis folk kan snakke om mig og krænke min familie [...]”.

Mouna siger videre, at man forsøger at komme hinanden i forkøbet:

“Man tænker: Nu skal jeg være hurtigere end hende og snakke om hendes børn i stedet for, at hun snakker om mine. Altså, spørg alle piger med etnisk ... etniske piger ... de er alle sammen bange for, at nogen siger noget om dem. Eller at familien hører noget. Det er det problem, de lever med”.

Og Mouna understreger forskellen mellem kulturer:

“Når jeg fortæller en dansk kvinde eller en dansk mand om det ... så synes de, det er noget mærkeligt noget. Men sådan lever vi. Vi lever i vores lille Tyrkiet”.

Mouna er på interviewtidspunktet flyttet ud af krisecentret og har for nylig fået sin egen midlertidige bolig på en beskyttet adresse langt væk fra hjembyen, men hun er alligevel bekymret for at blive fundet og opsøgt. Hun har fortalt sin mor, at det går godt, at hun opfører sig pænt og går i skole, hvilket hun ikke gør. Til gengæld går hun i byen med en lokal dansk veninde, hun har fået, og hun drikker også alkohol. Så hvad vil der ske,

“hvis nogen ser ... så jeg er jo utryg ved, at der går rygter om mig [...]. Og sådan noget det ved tyrkere meget hurtigt, og så går der en uge, så ved de, hvor jeg kommer fra. Og hvis min far får det at høre, så flipper han ud. Hvad er det, min datter har gang i?”.

Mouna er bange for sin far og bror, og hvad de kan finde på, og hun har heller ikke tillid til sin store familie på nær en enkelt søster og et andet familiemedlem. Hun har bestemt heller ikke tillid til de tyrkiske miljøer i almindelighed, fordi folk sladrer og stikker hinanden i kampen om at gøre opmærksom på andre familiers pigers mulige ‘fejltrin’ for at aflede opmærksomheden på ens egne.

Mouna siger på et tidspunkt i løbet af interviewet:

“Men gudskelov, jeg bor ikke dér [hjembyen] mere, og jeg gider ikke at have noget med nogen udlændinge at gøre”.

Og når hun benytter udtrykket ‘udlændinge’ om tyrkere, er det for at distancere sig fra dem, fordi hun tydeligvis føler et alvorligt svigt fra dem, hun burde høre til. Hun fremhæver på et tidspunkt, at hun faktisk var en pæn pige efter den herskende kulturelle standard, idet hun blødte på bryllupsnatten, men at hun i dag ikke ønsker at blive målt i forhold til disse kulturelle traditioner:

“Når vi piger bliver gift, har vi et stykke stof, så de kan se det. Jeg viste det til min mor og til min faster. Har virkelig gjort dem flove. For jeg skal nok bevise ... også for hans [eksmandens] mor ... ligesom stolt: værsgo’ jeg har sgu været en [pæn] pige. Men i dag vil jeg skide på deres skide traditioner og deres religion – eller religion har jeg respekt for – og kultur. Det vil jeg ikke respektere mere”.

Opsummerende kan Mounas barndom og ungdom siges at være præget af vold fra først hendes fars og siden hendes ægte-

mands side. Den umiddelbare anledning til farens vold er samvær med drenge, fra Mouna indtræder i puberteten. Det udmønter sig i fysisk disciplinering og forbud mod at deltage i et ungdomsliv uden for hjemmet. Da hun senere vil skilles fra sin mand, modsætter hendes far sig først skilsmisse og forsøger derefter at presse hende til at blive gift igen. Faren bruger her vold som opdragelses- og disciplineringsmiddel for bogstaveligt talt at banke Mouna på (rette) plads. Mouna beretter om få enkeltstående voldsepisoder, der skiller sig ud som særligt voldsomme eller skelsættende, men hendes beretning omhandler hverdagen med vold, hvordan volden tager form, og hvilke konsekvenser volden får for hendes liv.

Mounas mor er vidne til farens vold og selv offer for den, men hun udviser ingen solidaritet med Mouna, og hun er mere bekymret for familiens ry end for Mounas trivsel. Resultatet er, at Mouna lever et begrænset liv og gifter sig med en tilfældig mand. Hun får ingen støtte i familien og det etniske minoritetsmiljø til at leve et selvberørende liv, som hun ønsker. Tværtimod flourer ondsindet sladder om Mouna i det tyrkiske minoritetsmiljø. Volden er tilsyneladende kulturelt legitim, idet den angiveligt bruges til at redde familier og ægte-skaber fra at gå i opløsning.

Mounas beretning rummer alle de fire perspektiver, vi anvendte i analysen af kvindernes beretninger: voldsforståelse, voldens kontinuum, voldstrekanten og voldens kontekst, og som det fremgår af Mounas fortælling, fletter de fire perspektiver sig sammen. Volden, Mouna er udsat for, forstås som legitim pigeopdragelse og legitim disciplinering af en besværlig kone af hendes far og ægtemand (udøverne) og af baglandet, dvs. familien og betydningsfulde andre (vidnerne). Dermed bidrager vidnerne i voldstrekanten til volden. For Mouna har volden været konstant nærværende, og den har taget mange forskellige former over tid. Volden er således blevet normaliseret (Lundgren 2004). Mounas efterfølgende

bearbejdning af sine erfaringer, som blandt andet er igangsat af krisecenteropholdet, har betydet, at hun i dag kan se sammenhængen mellem forskellige episoder og forstå sine erfaringer i lyset af et generelt mønster af social kontrol, undertrykkelse og vold: voldens kontinuum. En væsentlig kontekst for den vold, Mouna har været udsat for, er det etniske bagland og den herskende kønsforståelse og logik, der kan indfanges i begrebet 'symbolsk skjul' (Papanek 1973). Begrebet peger på en kønmæssig arbejdsdeling baseret på forestillinger om kvinder og mænds natur. Kvinder er således underlagt en mandlig værge, der skal beskytte dem mod sig selv og andre. Denne beskyttelse kan antage former, som folk uden for miljøet umiddelbart vil karakterisere som vold og kontrol. Den kønmæssige arbejdsdeling og de underliggende kønsforestillinger betyder, at kvinder, der overskrider eller blot mistænkes for at overskride grænserne for, hvad 'pæne piger' eller 'ærbare kvinder' forventes at gøre, kan risikere at blive banket på (rette) plads. Volden kan således ses som en kulturel arena for skabelse af køn (Lundgren 1990) og som den ultimative kategorisering (Jenkins 1997: 106). I det følgende redegør vi nærmere for de fire perspektiver.

VOLDSFORSTÅELSE OG VOLDENS KONTINUUM

I vores arbejde har det været væsentligt at operere med en voldsforståelse, der kan rumme de interviewede kvinders erfaringer. Vi er inspireret af begrebet 'voldens kontinuum', som er udviklet af sociologen Liz Kelly på baggrund af empirisk baserede arbejder om engelske kvinders voldserfaringer (Kelly 1987, 1988, 1990; se også Sørensen 2013). Med begrebet ønsker Kelly at imødegå tendensen til analytisk at adskille voldsformer, der er forbundet, og tilsvarende adskille erfaringer, der hører sammen. Begrebet gør det muligt at fastholde forbindelsen mellem voldtægt, seksuelle

overgreb og vold mod kvinder i familien samt vold mod børn, og det kan bidrage til at se og forstå den enkelte kvindes erfaringer med vold som forbundne og akkumulerede erfaringer over tid (Kelly & Radford 1998: 56-57). Ved at have blik for den akkumulerede voldserfaring kan man også blive bedre i stand til at forstå konsekvenserne af vold i konkrete tilfælde.

Voldens kontinuum kan bidrage til at sætte udsagn og erfaringer i perspektiv. Fx fortalte Samia, som kom fra Irak, at hun efter mange års ægteskab med sin fætter havde fået nok af volden og de begrænsninger, han og hans familie satte for hendes liv i Danmark. Hun var derfor på vej ud af ægteskabet. En nat blev hun imidlertid hentet af sin mand og hans bror, og hun blev ført til Irak, hvor hun blev efterladt uden pas og papirer. Mandens plan var, at hun ikke skulle vende tilbage til Danmark og deres fælles børn. At blive forsøgt dumpet og frarøvet sine børn var således på mange måder kulminationen af den vold, Samia blev udsat for, og den fyldte mere i hendes fortælling end konkrete episoder, hvor hun blev udsat for fysisk vold. I det hele taget fylder beskrivelsen af kontrol og begrænsninger for livsudfoldelse meget mere i kvindernes fortællinger end den fysiske vold (se også Stark 2007, 2013). Kellys kritik af vold forstået som enkeltstående episoder eller tilfælde af fysisk voldsudøvelse giver således god mening også i vores felt.

Det har også været vigtigt for os at få indblik i de interviewede kvinders voldsforståelse samt den voldsforståelse, der råder i de familier og miljøer, kvinderne kommer fra. Vi har således været interesserede i at forstå det, man kan kalde voldens kønskulturelle logik(ker): Hvad er forklaringerne på, at volden finder sted, og hvad er den underliggende logik? Hvem gør hvad mod hvem hvornår og hvorfor? Hvilken betydning har køn i den forbindelse? Samtidig var vi interesserede i at forstå brugen af det omstridte voldsbegreb: Hvem bruger betegnelsen vold og i hvilke tilfælde? Vi finder

det væsentligt med denne kønskulturelle indsigt i vold, uanset om vi beskæftiger os med majoritets- eller minoritetsbefolkninger, etnisk danske eller etniske andre. Vi bliver dog – i lighed med Counts anbefaling – ikke hængende i det interne kulturelle perspektiv alene, idet vi finder det væsentligt at operere med visse fælles standarder og at modarbejde kønsbaseret vold og undertrykkelse.

Hvis vi vender tilbage til Samia, gav hun os følgende forklaring på mandens forsøg på at dumpe hende i hjemlandet:

“Jeg må ikke være skilt og bo alene i Danmark”.

Og hun uddybede:

“De kan ikke have en fraskilt, enlig kvinde gående rundt i Danmark”.

Forklaringen er umiddelbart svær at forstå, men giver mening inden for en forståelsesramme baseret på ærestænkning (Wikan 2003).² Ifølge denne ærestænkning har familiemedlemmer fælles ære; en ære, som i høj grad er bundet op på kontrollen med kvindelige familiemedlemmer og deres seksualitet. Ære er ansigtet udadtil. Som en anden af vores informanter sagde:

“Min mors familie er kendt i [hjemlandet] for at være en god familie, hvor ingen snakker om familiens døtre”.

Ære er noget, man har, og ære kan derfor mistes. Ærens modstykke er vanæren. En fraskilt, enlig kvinde udgør således et synligt bevis på, at manden og hans familie ikke har magtet opgaven godt nok. Hun udstiller deres vanære i det offentlige rum og bringer derved sig selv i fare. Løsningen på ‘problemet’ – set fra mandens og hans families perspektiv – er at skaffe sig af med Samia ved at dumpe hende i hjemlandet og dermed fjerne hende fra det sociale landskab i Danmark. Hun forsøges udslettet

uden at blive fysisk udslettet, som er den ultimative løsning på voldens kontinuum. Men Samia svarer igen ved at komme tilbage til Danmark og sine børn, selv om hun klogt nok ender med at bosætte sig i en anden del af landet for at mindske risikoen for forfølgelse og hævn.

Det fremgår af vores interviews, at det for mange af kvinderne ikke har været lige-til at betegne erfaringer som vold. At det ikke er ligetil at sætte en betegnelse som vold på sine erfaringer skyldes dels, at der i nogle familier og miljøer ikke rigtig findes en kategori som 'illegitim vold mod kvinder'. I stedet ses kvinder, der stiller krav eller afviger for meget fra det herskende kvindeideal, som ballademagere, der bør sættes på plads både for egen og andres skyld. Opdragelse og disciplinering ses således som legitime og uundgåelige handlinger, som endda antages at tjene et godt, socialt formål og sikre et stabilt kollektivt familieliv. De voldsramte kvinder udsættes således for victimblaming, og krisecentre ses tilsvarende som steder beregnet for 'dårlige kvinder'.

VOLDSTREKANTEN

Vi anvendte den engelske antropolog David Riches' tilgang til at forstå vold, herunder hvornår en handling forstås og italesættes som vold (Riches 1986). Vi brugte tre centrale pointer fra Riches, nemlig, (1) at vold ikke er en neutral betegnelse for en handling, (2) at man kan tale om tre parter i forhold til en voldshandling, og (3) at en voldsudøver typisk har et formål med sin handling. Vold er ikke en neutral betegnelse, da handlingen, der omtales som vold eller voldelig, dermed allerede er formuleret som uacceptabel eller måske endda kriminel. Vold er sædvanligvis en benævnelse, som ofret for og vidner til en sådan handling gør brug af, mens udøveren typisk forsøger at undgå ordet vold, da vedkommende ikke ser handlingen som illegitim. Vidner henviser til en tredjepart i bred for-

stand, dvs. et 'publikum' eller en offentlighed. Riches opererer således med en volds trekant af offer, udøver(e) og vidne(r), hvor udlægningen af handlingen indgår i komplekse interesse- og magtkampe mellem disse parter. I den forbindelse er det vigtigt at være opmærksom på, at hvad der forstås som vold er omstridt, og at det er historisk foranderligt (Lövkrona 2001) og varierer tværkulturelt (fx Abraham 2000). Riches fremhæver også, at voldsudøverens handling tjener et formål samtidig med, at den signalerer centrale sociokulturelle værdier. Set i dette perspektiv fremstår fx hustruvold som en strategisk handling med det formål at disciplinere kvinden til, hvad manden ser som hendes rette plads i ægteskabet. Det er derfor ikke ligegyldigt, af hvem eller i hvilken kontekst vold omtales, ligesom det er af stor betydning, hvilken social sammenhæng forskeren vælger som ramme for en samtale eller et interview om vold. Konteksten har altså både analytiske og metodiske konsekvenser.

Vi anvender begrebet (volds)offer – i forlængelse af Riches' triade og med inspiration fra antropologen Sally Engle Merry (2003) – i den forstand, at den voldsramte kvinde har været udsat for en krænkelse af sine (menneske)rettigheder. Hun er således offer i betydningen krænkert retssubjekt, hvilket er noget ganske andet end at påtage sig en offeridentitet (Danneskiold-Samsøe, Mørck & Sørensen 2011: 41-42; Sørensen 2013: 75). At blive anerkendt som voldsoffer er således ikke i modstrid med handlekraft og forsøg på at slippe væk fra voldsudøverne. Tværtimod kan denne anerkendelse styrke kvinden i hendes 'modstandsstrategier', som vi også ser en tendens til i vores materiale, hvor vi netop har fokus på kvinder, som er flygtet fra volden og er blevet mødt med forståelse på krisecentrene.

VOLDENS KONTEKST

Vi kontekstualiserede kvindernes fortællinger på forskellige måder: (1) ved at anven-

de indsigter fra vores tidligere respektive feltarbejder, som foregik i etniske minoritetsmiljøer i Danmark (fx Mørck 1998; Danneskiold-Samsøe 2006) og i Grønland (Sørensen 1994), og som byggede på deltagerobservation og på forskellig vis beskæftigede sig med social kontrol og vold, (2) ved at interviewe krisecenterledere- og medarbejdere og institutions- og myndighedsrepræsentanter i Danmark samt ved at interviewe praktikere ved fx krise- og rådgivningscentre og forskere på studieture til Berlin, Stockholm, London og Istanbul, da samtlige disse aktører fungerer som vidner i bred forstand, (3) ved at deltage i over 50 offentlige arrangementer, der bidrog til vores viden om både felten og feltet, (4) og ved at indarbejde en bred vifte af skriftlige kilder som fx rapporter udgivet af krisecentre, etnografisk litteratur, (selv)biografiske beretninger (fx Rashid 2000; Cekic 2009)³ og poetiske kilder, dvs. fiktionsbaserede kildematerialer såsom skønlitteratur, film, teaterstykker og udstillinger (Antoft, Jakobsen & Knudsen 2010) samt ved løbende at indarbejde en historisk og (tvær)kulturel forståelsesramme.

Vores adgang til viden om såvel voldsudøvere som vidner i baglandet går gennem kvindernes beretninger. Betegnelsen bagland henviser til kvindens familie i ind- og udland, men omfatter også venner og bekendte i familiens oprindelsesland, i andre diasporadestinationer og i etniske minoritetsmiljøer i Danmark. Det viste sig nemlig, at transnationale bånd (Levitt & Jaworsky 2007) spiller en central rolle både i forhold til indgåelse af ægteskab og for det sociale pres og den vold, som kvinden udsættes for før indgåelse af ægteskab, i ægteskabet, i forbindelse med skilsmisse og i flere tilfælde også efter en skilsmisse.

Metodisk måtte vi naturligvis tage kvindernes fortællinger alvorligt og forholde os til den virkelighed, de fortalte om. På den måde var fortællingerne et vindue til den vold, vi gerne ville vide noget om. Men vi kunne ikke se hele billedet gennem det vin-

due, og for at få indsigt i konteksten for volden, herunder de kulturelle normer og praksisser, der gør volden mulig, måtte vi supplere med de nævnte kilder og metoder.

Denne viden kvalificerede den viden om vold, kvinderne gav videre til os, men kvindernes fortællinger tilførte også den eksisterende etnografiske viden nye dimensioner, da vold og kulturens dunkle sider i det hele taget er blevet negligeret i antropologien. Det antropologiske feltarbejde, hvor antropologen deltager og lever sig ind i den kultur, han eller hun studerer, er i udgangspunktet en velegnet måde til at få indsigt i det, der ikke omtales – herunder vold. Naturligvis er det svært at få adgang til at deltage og observere i alle sammenhænge, og af den grund kan det være svært at være til stede under de episoder, hvor kvinder bliver slået, udsat for seksuelle overgreb eller frataget råderet over egen krop og ejendom, fordi sådanne episoder netop holdes skjult. Men volden, som vi har set, består ikke (alene) af voldsepisoder, men udgør et kontinuum, og i samfund og hjem med vold er den til stede som en konstant mulighed.

Familien og det etniske bagland havde afgørende betydning for den vold, som de interviewede kvinder var blevet udsat for, og familien spillede også en central rolle, når kvinderne forsøgte at bryde med voldsudøverne og skabe sig et nyt liv uden vold. Der var ofte flere voldsudøvere: ægtemanden, svigerfamilien og i nogle tilfælde også kvindernes egne forældre, brødre og onkler. Familien i såvel oprindelseslandet som i andre lande havde typisk også indflydelse på den vold, der blev begået i Danmark. Kvinderne var gennemgående loyale over for familien, hvilket forhindrede dem i at forlade voldsudøverne. De kvinder, der forlod dem, mistede deres sociale netværk i form af familie og etniske bagland.

Set i lyset af voldstrekanten tegnede der sig således et billede af, at de interviewede voldsramte kvinder ofte stod alene med deres perspektiv på, hvad de havde været ud-

sat for, mens voldsudøver(e) og det etniske bagland udgjorde barrierer for de kvinder, der ønskede at slippe væk fra volden. Kvinderne blev forhindrede i at udfolde deres fulde seksuelle eller intime medborgerskab (Plummer 2003), idet familiens og baglandets patriarkalske kønsorden ikke gav kvinderne mange muligheder for at have råderet og kontrol over egen krop, følelser og intime relationer og dermed heller ikke adgang til valg af egne relationer, erfaringer og identiteter.

KONKLUSION

Spørgsmålet, som denne artikel har udforsket, er: Hvordan kan en etnografisk tilgang til studiet af vold mod kvinder give indsigt i en kønskultur med særlige logikker? Som artiklens titel signalerer, har vi argumenteret for, at det giver mening at samtænke vold, køn og kultur, når man analyserer vold mod kvinder – uanset kvindens etniske baggrund. Det er således altid relevant at forstå voldens specifikke køns-kulturelle logik(ker) samtidig med, at disse bør sættes i spil med generelle træk ved vold mod kvinder. Vi har også vist, at begrebet ‘voldens kontinuum’ er et meningsfuldt analytisk redskab til udforskning af forbundne voldsformer og erfaringer med vold, ligesom det er afgørende at operere med voldstrekanten af offer, udøver(e) og vidner.

Vi konkluderer, at en etnografisk tilgang kan bidrage med et særligt ‘indefra’-perspektiv, der grundlæggende handler om at tage informanterne – kvinderne i vores tilfælde – alvorligt og derved få indsigt i deres verden, herunder voldens kontekst, den gældende kønskultur og dens logikker. Denne indsigt kvalificeres yderligere gennem etnografisk viden og ved hjælp af teoretiske begreber fra voldsforskningen, hvorved felten og feltet smelter sammen i det analytiske arbejde.

Vi konkluderer også, at et fokus på vold kan give indsigt i en kønskultur med særlige

ge logikker, idet volden er kønnet i den forstand, at den understreger en bestemt kønsorden ved at disciplinere kvinder, der antages at gå over stregen – eller disciplinere dem forebyggende. Volden fungerer således som arena for skabelse af (normativt) køn.

NOTER

1. I 2008 udbød krisecentret Danner og TrygFonden et forskningsprojekt “Vold mod kvinder i etniske minoritetsfamilier: En kvalitativ undersøgelse med fokus på fremadrettede indsatser”. Opdraget lagde op til interview med 40 etniske minoritetskvinder, der havde været i parforhold med etniske minoritetsmænd og enten var eller havde været på krisecenter, en afdækning af eksisterende tilbud til kvinder fra etniske minoriteter samt internationale erfaringer vedrørende tilbud til denne kategori af kvinder. Baggrunden var en markant overrepræsentation af kvinder med etnisk minoritetsbaggrund på danske kvindekrisecentre. Opdragsgiverne ønskede en afdækning af dette forhold og en undersøgelse af den vold, kvinderne udsættes for. Forskning på dette område i Danmark var sparsom, så der var et åbenlyst behov for mere viden. Vi vandt udbuddet og udførte projektet, der resulterede i bogen *‘Familien betyder alt’: Vold mod kvinder i etniske minoritetsfamilier* (2011).
2. Se Mørck, Danneskiold-Samsøe & Sørensen 2016 for en diskussion af forskellige positioner i forhold til fænomenet og analysen af årsrelateret vold.
3. Vi viser til publikationer, vi anvendte i bogen fra 2011, hvorfor senere relevante udgivelser ikke nævnes.

LITTERATUR

- Abraham, Margaret (2000): *Speaking the Unspeakable. Marital Violence among South Asian Immigrants in the United States*. Rutgers University Press, New Brunswick, NJ.
- Antoft, Rasmus; Jacobsen, Michael & Knudsen, Lisbeth B. (red.) (2010): *Den poetiske fantasi – om forholdet mellem sociologi og fiktion*. Aalborg Universitetsforlag, Aalborg.

- Ardener, Shirley (1975): Introduction, in: Shirley Ardener (ed.): *Perceiving Women*. Malaby, London.
- Cekic, Özlem (2009): *Fra Føtex til Folketinget*. Gyldendal, København.
- Counts, Dorothy Ayers (1990): Introduction, in: Domestic Violence in Oceania, Special Issue, *Pacific Studies* 1990/3.
- Counts, Dorothy Ayers (1999): Preface, in: Dorothy Ayers Counts, Judith Brown & Jacquelyn Campbell (eds.): *To Have and to Hit: Cultural Perspectives on Wife Beating*. University of Illinois Press, Urbana.
- Counts, Dorothy Ayers; Brown, Judith & Campbell, Jacquelyn (eds.) (1992): *Sanctions and Sanctuary: Cultural Perspectives on the Beating of Wives*. Westview, Boulder, CO.
- Counts, Dorothy Ayers; Brown, Judith & Campbell, Jacquelyn (eds.) (1999): *To Have and to Hit: Cultural Perspectives on Wife Beating*. University of Illinois Press, Urbana.
- Danneskiold-Samsøe, Sofie; Mørck, Yvonne & Sørensen, Bo Wagner (2011): "Familien betyder alt". *Vold mod kvinder i etniske minoritetsfamilier*. Frydenlund, Frederiksberg.
- Danneskiold-Samsøe, Sofie (2006): *The moral economy of suffering. Social exchange among Iraqi refugees in the Danish welfare state*. Ph.d.-afhandling ved Københavns Universitet, København.
- Davies, Charlotte Aull (1999): *Reflexive Ethnography. A Guide to Researching Selves and Others*. Routledge, London.
- Eriksen, Thomas Hylland (1994): *Små steder, store spørgsmål. Innføring i socialantropologi*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Fangen, Katrine (2011): *Deltagende observasjon*. Fakkbokforlaget, Oslo.
- Gal, Susan (1991): Between Speech and Silence: The Problematics of Research on Language and Gender, in: Micaela Di Leonardo (ed.): *Gender at the Crossroads of Knowledge: Feminist Anthropology in the Postmodern Era*. University of California Press, Los Angeles.
- Hastrup, Kirsten (2015): Feltarbejde, i: Svend Brinkmann & Lene Tanggaard (red.): *Kvalitative metoder. En grundbog*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Hastrup, Kirsten (red.) (2010): *Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Heyl, Barbara Sherman (2001): Ethnographic Interviewing, in: Paul Atkinson et al. (eds.): *Handbook of Ethnography*. Sage, London.
- Jenkins, Richard (1997): *Rethinking Ethnicity. Arguments and Explorations*. Sage, London.
- Kelly, Liz (1987): The Continuum of Sexual Violence, in: Jalna Hanmer & Mary Maynard (eds.): *Women, Violence and Social Control*. Macmillan Press, Houndmills.
- Kelly, Liz (1988): *Surviving Sexual Violence*. Polity Press, Cambridge.
- Kelly, Liz (1990): How Women Define Their Experiences of Violence, in: Kersti Yllö & Michele Bograd (eds.): *Feminist Perspectives on Wife Abuse*. Sage, Newbury Park.
- Kelly, Liz & Radford, Jill (1998): Sexual Violence Against Women and Girls: An Approach to an International Overview, in: Rebecca E. Dobash & Russell P. Dobash (eds.): *Rethinking Violence Against Women*. Sage, London.
- Levinson, David (1989): *Family Violence in Cross-Cultural Perspective*. Sage, Thousand Oaks, CA.
- Levitt, Peggy & Jaworsky, Nadya B. (2007): Transnational Migration Studies: Past Developments and Future Trends, in: *Annual Review of Sociology* 2007/33.
- Lundgren, Eva (1990): *Gud og hver mann. Seksualisert vold som kulturell arena for å skape kjønn*. Cappelen, Oslo.
- Lundgren, Eva (2004): *Våldets normaliseringsprocess*. ROKS, Stockholm.
- Lövkrona, Inger (red.) (2001): *Mord, misshandel och sexuella övergrepp. Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Nordic Academic Press, Lund.
- Merry, Sally Engle (2003): Rights Talk and the Experience of Law: Implementing Women's Human Rights to Protection from Violence, in: *Human Rights Quarterly* 2003/2.
- Mørck, Yvonne (1998): *Bindestregsdanskere. Fortællinger om køn, generation og etnicitet*. Forlaget Sociologi, Frederiksberg.
- Mørck, Yvonne (2016): Feltstudiet, i: Catharina Juul Kristensen & M. Azhar Hussain (red.): *Metoder i samfundsvidenskaberne*. Samfundslitteratur, Frederiksberg.
- Mørck, Yvonne; Danneskiold-Samsøe, Sofie & Sørensen, Bo Wagner (2016): *Æresrelateret vold som kulturaliserende diskurs? – kritik af en udbredt forskningstilgang*, i: Mehmet Ümit Nefec & Torben Bech Dyrberg (red.): *Multikulturalismens fælder. Mørklægning og moralisme i medier, forskning og politik*. Samfundslitteratur, Frederiksberg.
- Okely, Judith (2012): *Anthropological Practice. Fieldwork and the Ethnographic Method*. Berg, London.
- Papanek, Hanna (1973): Purdah: Separate Worlds and Symbolic Shelter, in: *Comparative Studies in Society and History* 1973/3.

- Peacock, James & Holland, Dorothy (1993): The Narrated Self: Life Stories in Process, in: *Ethos* 1993/4.
- Plummer, Ken (2003): *Intimate Citizenship: Personal Decisions and Public Dialogues*. University of Washington Press, Seattle.
- Radford, Lorraine (2001): Domestic Violence, in: Margaret May, Robert Page & Edward Brunson (eds.): *Understanding Social Problems: Issues in Social Policy*. Blackwell Publishers, Oxford.
- Rashid, Rushy (2000): *Et løft af sløret*. Gyldendal, København.
- Riches, David (1986): The Phenomenon of Violence, in: David Riches (ed.): *The Anthropology of Violence*. Oxford, Blackwell.
- Rubow, Cecilie (2003): Samtalen: Interviewet som deltagerobservation, i: Kirsten Hastrup (red.): *Ind i verden: En grundbog i antropologisk metode*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Spradley, James P. (1979): *The Ethnographic Interview*. Holt, Rinehart & Winston, Chicago.
- Stark, Evan (2007): *Coercive Control. How Men Entrap Women in Personal Life*. Oxford University Press, Oxford.
- Stark, Evan (2013): Coercive Control, in: Nancy Lombard & Lesley McMillan (eds.): *Violence Against Women: Current Theory and Practice in Domestic Abuse, Sexual Violence and Exploitation*. Jessica Kingsley Publishers, Philadelphia.
- Sørensen, Bo Wagner (1990): Folk Models of Wife-Beating in Nuuk, Greenland, in: *Folk, Journal of the Danish Ethnographic Society* 1990/32.
- Sørensen, Bo Wagner (1994): *Magt eller afmagt? Køn, følelser og vold i Grønland*. Akademisk Forlag, København.
- Sørensen, Bo Wagner (2013): Voldens kontinuum og kvinders voldserfaringer, i: *Sociologi i dag* 2013/4.
- Sørensen, Bo Wagner, Mørck, Yvonne & Danne-skiold-Samsøe, Sofie (2012): Tavshed og vold mod kvinder: Erfaringer fra et projekt om vold mod kvinder i etniske minoritetsfamilier, i: *Tidskriftet Antropologi* 2012/65.
- Wies, Jennifer R. & Haldane, Hillary J. (2011): Ethnographic Notes from the Front Lines of Gender-Based Violence, in: Jennifer R. Wies & Hillary J. Haldane (eds.): *Anthropology at the Front Lines of Gender-Based Violence*. Vanderbilt University Press, Nashville.
- Wikan, Unni (2003): *Ære og drab. Fadime – en sag til eftertanke*. Høst & Søn, København.